

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТРАДИЦІЙНОЇ СЮЖЕТНО-ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ МІФУ ПРО МОРСЬКУ ЦАРІВНУ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ

У статті зроблено спробу охарактеризувати своєрідність осмислення традиційного міфологічного сюжету в сучасній українській драматургії. У перебігу дослідження особливостей інтерпретації традиційного сюжету у драмі Л. Волошиної "Ельза. Притча про любов", виокремлено смислові домінанти та опозиції у контексті творення авторського тексту-міфу. Розглянуто типи міфологізації та способи моделювання авторського тексту-міфу, акцентовано на латентному використанні сюжетної матриці міфу про Ізиду та Осіріса. Показано як драматург структурує власний сюжет суголосно постмодерній поетиці, поєднуючи елементи міфу про морську царівну Селену, історії єгипетських богів та літературний архетип сюжету казки Г. Андерсена "Русалонька".

Ключові слова: Ельза, авторський текст-міф, п'єса, постмодернізм.

Постановка проблеми. Міфологія здавна приваблювала дослідників, а сучасна література, означена як епоха "ендизмізм" (Т. Гундорова) презентує цілісну систему апелювання до першоджерел людської цивілізації у пошуках відповіді на "вічні питання" буття. Водночас "альтернативна реальність" міфу відкриває неозорий простір для письменницьких експериментів і творчих рефлексій.

У вітчизняному літературознавстві крізь призму міфокритики розглядали доволі широкий спектр проблем у своїх дослідженнях Дж. Грабович, О. Бондарева, О. Забужко, Н. Зборовська, О. Когут, Т. Мейзерська, А. Нямцу, Я. Поліщук, О. Слоньовська, Б. Тихолоз. Науковці використовують напрацювання як антропологічної гілки (Фрейзер), так і архетипної критики та психоаналітики (С. Аверинцев, М.Еліаде, Дж. Кемпбел, О. Лосев, Е. Мелетинський, О. Потєбня, В. Тодоров, К-Г. Юнг, З. Фройд, Н. Фрай), постструктуралістів, семіотиків і деконструктивістів (Р. Барт, Ж. Дерріди, У. Еко, Ю. Крістева, К. Леві-Стросс, Ю. Лотман, М. Фуко). Проте сьогодні, на жаль, ще відсутні дослідження інтерпретації традиційної сюжетно-образної системи міфу у контексті української постмодерної драматургії, що й обумовило актуальність нашої роботи.

Мета нашого дослідження полягає в аналізі інтерпретації традиційних міфологічних сюжетів та образів у драмі Лесі Волошиної "Ельза. Притча про любов". Це передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити способи трансформації традиційних сюжетів та образів у сучасній українській драматургії;
- розглянути притаманний сюжету п'єси Лесі Волошиної "Ельза. Притча про любов" тип міфологізму;

– дослідити концепт "інакшості" як ключовий у структуруванні сюжетно-образної системи аналізованої п'єси.

Предметом дослідження стала драма Л. Волошиної "Ельза. Притча про любов", яка є однією із циклу "Ще одна притча про любов". До неї входять п'єси з аналогічними заголовками, що відрізняються історіями головних героїнь та ідентифікують їхні назви відповідно до імен: (Моноле, Марта, Ізоolda). Таким чином, драматург уводить античну традицію вшанування імені, що в дійсності єдино значуще, сповнене сенсу та гідне мати власну історію, адже хто не має імені, той і не існує – це велике ніщо, порожнеча чи анонім. Тож варто лише назвати імена Одісея, Паріса, Гелени, Посейдона чи будь-кого із сонму античних богів та героїв, як одразу постають асоціації із відповідними міфологічними сюжетами.

Виклад основного матеріалу. В основі сюжету драми Л. Волошиної "Ельза. Притча про любов" покладено чарівне перетворення морської царівни у сільську жінку за посередництва тюленьчої шкіри. Цей мотив є типовим і доволі часто вживаним в усній народній творчості, як от у російській народній казці про спалену шкіру царівни-жаби. Проте у п'єсі сучасного автора він ускладнений свідомим вибором героїні, адже насправді Ельза добре знає, де знаходиться ця шкіра і будь-коли може залишити чоловіка та дітей. Цікавою нам видається також типологічна схожість образу Ельзи та Ізиди-Селени, в романі Апулея "Метаморфози, або Золотий осел". Вона з'явилася у сні Луцію-віслюку у цій дуалістичній подобі: "бачу, як з морських хвиль винурюється повний, напрочуд лискучий місяць. Довкіл панувала таємнича глуха ніч, і я перейнявся вірою, що велична богиня місяця наділена особливою владою, що всі людські справи залежать від її волі (...). От і вирішив я звернутися з покірною молитвою до богині в тій іпостасі, в якій вона мені з'явилася" [1: 265]. Дослідники також вказують на інтертекстуальний зв'язок із архетипами сюжетів про Ромео і Джульєту (В. Шекспіра), Русалонькою (Г. Андерсена), Мавкою (Лесі Українки) [2].

У поетиці п'єси Л. Волошиної ключове місце посідає код любові, на що вказує сучасна дослідниця О. Когут "батьківської, братньої, подружньої, синівської, дошукування її правдивості, як сенсожиттєвої істини. Адже несуттєво хто кого здобував у коханні, головне, чи є воно цінністю для них" [2: 138]. Проте, на нашу думку, варто звернути особливу увагу на власне християнський наратив – любов до

ближнього та добровільна офіра власного життя Сина Божого задля спасіння людей. Семантично смерть є антитезою любові як вищого прояву життя. Відтак, любов – єдина сила, здатна здолати смерть у християнському дискурсі. Драматург залишає відкритим для дискусії питання про життя без любові (без коханого чоловіка / дружини), апелюючи до угоди про безсмертя в обмін на кохання. Таке існування гірше смерті, людські почуття не досяжні богам (лише опосередковано присутній міфологічний образ Посейдона), адже імені батька Ельзи автор так і не називає.

Упродовж подружнього життя вони щоденно клопочуться, щоб бодай вижити. На нашу думку, драматург, актуалізуючи основи християнського світогляду, тісно сплітає їх у канві сюжету із міфологічною космогонією. Актуалізація відбувається через виведення засадничого концепту – любові як сили всеперемагаючої у її антитезу – руйнівну та нищівну. Зокрема це стосується не так подружньої любові, як стосунків між Ельзою та батьком. Ця любов панівна, котра не терпить жодних інших думок, деспотична і руйнівна, проте намагається виправдатись тезою повернення "тебе тобі" [3: 87]. Той словесний портрет, що постає із уст брата категорично контрастує із образом Ельзи – земної жінки. Ретроспективно перед нами постає горда, сильна, жорстока і свавільна морська царівна, яка змінилася до невпізнання через кохання до звичайного рибалки. Любов у розумінні морського володаря та його сина не містить ані жертвовності, ані розуміння "інакшості" Ельзи. Загибель Ельзи неминуча, адже вона втратила концепт дому (його поняття антропоцентричне) в своїй життєвій філософії, зруйнувавши власну буттєву космогонію. Адже тепер вона завжди і скрізь залишається іншою – чужинкою та вигнанкою. Наступним інтертекстуально постає зв'язок дім-рід, втрата та знищення котрого не лише десакралізує життєвий простір героїні, а за своєю семантикою відповідає опозиції космос-хаос.

Ельза "вмирає", насамперед, сама для себе, адже тепер її душа на березі, поруч із коханим чоловіком і дітьми. Її примусове повернення в обмін на життя Родеріка – занурення в морську глибину – смерть Ельзи-дружини, Ельзи-матері, врешті Ельзи-царівни. Вона була інакшою для чоловіка, але усе-таки царівною, а, приставши на умови батька та брата, стала бранкою у власному домі. Постає поліаспектний конфлікт життя-небуття та існування-панування. Забування демонструє процес згасання, вмирання земної Ельзи.

Маємо класичний відбиток характеру міфічного володаря морських глибин – Посейдона, таким як він постає зі сторінок "Одісеї". Сучасний постюніанівський критик Д. Болен класифікує типові чоловічі психотипи відповідно до міфологічного пантеону грецьких богів. Дослідниця вирізняє серед них і Посейдона, вказуючи на властиві йому риси характеру, такі як владність, деспотичність, нетерпимість і неприйняття інакшості, жагу помсти, "свідоме чи несвідоме нехтування почуттями жінки та порушенням кордонів, які вона встановлює між собою та світом" [4].

В аналізованому творі образи батька та брата суттєво демонізовані. Вони переслідують рибалку та його родину, фактично є причиною їхнього злиденного існування, що вказує на інтертекстуальний зв'язок з історією Одісея, котрого переслідує Посейдон через непокору волі богів. Обоє намагаються спокусити Ельзу ситим, безжурним і головне – вічним життям морської царівни. Антитеза вибудовується на психологічному рівні царівна-полонянка, яка живе у небутті. Заборона поширюється навіть на пригадування і слово (ключове в християнській міфології), адже через нього можна не лише все пригадати, але й відбути!, статися. Врешті, коли ні вмовляння, ні випробування, ні спокуси не дають бажаного результату, залишається єдине – шантаж. Порятунок чоловіка в обмін на власне життя та свободу вказує на елемент традиційного сюжету – закладання чи продавання душі. Море перебрало на себе функцію царства мертвих.

Ключовим у сюжеті п'єси Л. Волошиної є "інакшість" обох головних героїв Ельзи та Родеріка, яка обумовлена зміною їхніх автентичних ролей, врешті узвичаєного топосу. Адже морська царівна залишає власний простір (природне середовище – море) і опиняється на суші, де змушена прийняти спосіб життя земної жінки в будь-якому рибачькому поселенні. Доволі амбівалентна ситуація, адже Ельза водночас жертвує собою заради кохання, зрікаючись привілейованості, що їй були даровані від народження – морської царівни. Ця офіра має подвійне значення і тяжіє над головною героїнею, адже це вічна мука бути поруч із домом і бути чужинкою та вигнанкою в ньому. Адже із набуттям статусу дружини рибалки вона втратила всі попередні вміння (відторгнення і відчуження).

Родерік теж інший, це вже не красень-рибалка, адже море тепер теж не приймає його за переступ – викрадення царівни. Циклічність проживань ситуації останнього дня подружжя вказує на гру сенсів, що спровокована переакцентацією у реакціях, набутті особливих значень звичайними словами. Трагізм ситуації загострюється демонстрацією драматургом міркувань лише жінки, вона одночасно є жертводавцем і офірним ягням, адже в цій словесній дуелі немає переможців. Ельза залишається самотньою та покинутою в будь-якому випадку: чи у злиденній рибачькій хатині, чи у розкішному палаці батька. Незважаючи на циклічність / повторюваність смертей чоловіка, вона не може бути визнана як один із елементів ініціаційної моделі, адже як слушно зазначає М. Іліаде, що "в жодному ритуалі чи міфі не зустрічаємо ініціацій на смерть як кінець". Тут вона представлена як спосіб "переходу до нового буття, як випробування, необхідне для того, щоб відродитися, тобто почати нове життя" [5: 297].

У фіналі п'єси відбувається кардинальна зміна зовнішнього вигляду Ельзи (вона знову молода, гарна і заможна), драматург детермінує й зміни на рівні поведінки та мови, проте вони не такі, які зазвичай очікує читач / глядач. У фіналі перед нами пригнічена та зацькована жінка, котра лякається власного голосу і не сміє навіть пригадувати чи думати про минулі 15 років на землі. Вона вдає веселощі та радість від досягнення статусу царівни. В ремарках драматург акцентує на одязі Ельзи, рукави якого схожі на крила, та місці, де вона скидається радше на птаха в золотій клітці.

Нам імпонують **висновки**, які робить О. Бондарєва, аналізуючи драми Л. Волошиної. Науковець акцентує на "полісемантичності сюжетів і образів; можливості традиціоналізації; апеляції до традиційних сюжетів, образів і мотивів світової літератури, їхнього ремінісцентного відтворення; двоплановості у викладі матеріалу і появи на цьому ґрунті потужного підтексту" [6: 348]. Отже, інтерпретуючи традиційні сюжети та образи міфу про морську царівну, драматург презентує власні інтенції їхнього розуміння-осягнення, надаючи драмі форми притч. Л. Волошина органічно поєднує в авторському тексті-міфі світоглядні парадигми античності та християнства, демонструючи численні алюзії і ремінісценції, інтегруючи античний текст в канву драми через інтертексти, міфологічні асоціації, прямі та опосередковані.

Аналіз інтерпретації традиційних сюжетів українською сучасною драматургією у науковій перспективі може постати комплексне дослідження універсальних міфологічних мотивів вітчизняної постмодерної літератури як один із способів творення авторського тексту-міфу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Апулей. *Метаморфози, або Золотий осел* / Апулей ; [пер. із лат. Й. Кобів і Ю. Цимбалюк]. – Харків : Фоліо, 2004. – 319 с. – (Бібліотека світової літератури).
2. Когут О. Архетипні коди води в сюжетах сучасної української драматургії / О. Когут // *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : лінгвістика і літературознавство*. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – Вип. XXIV. – С. 132–144.
3. Волошина Л. Ельза : притча про любов / Л. Волошина // *Сучасна українська драматургія : [альманах]*. – К. : Укр. Письменник, 2006. – Вип. 3. – С. 73–88.
4. Болен Д. Боги в каждом мужчине : архетипы, управляющие жизнью мужчин [Електронний ресурс] / Д. Болен ; [перевод Е. Мирошниченко]. – S. F. : Harper & Row, 1989 ; М. : ИД "София", 2008. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/184964/read>.
5. Еліаде М. Священне і мирське ; Міфи, сновидіння і містерії ; Мефістофель і андроген ; Окультизм, ворожитство та культурні уподобання / Мірча Еліаде ; [пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно]. – К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. – 591 с.
6. Бондарєва О. Міф і драма у новітньому літературному контексті : поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання : [монографія] / О. Бондарєва. – К. : Четверта хвиля, 2006. – 512 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Apulei. *Metamorfozy, abo Zoloty osel* [Metamorphosis, or Golden Donkey] / Apulei ; [per. iz lat. Yu. Kobiv i Yu. Tsybaliuk]. – Kharkiv : Folio, 2004. – 319 s. – (Biblioteka svitovoi literatury).
2. Kogut O. Arkhetypni kody vody v siuzhetakh suchasnoi dramaturgii [Archetype Codes of Water in the Plots of the Modern Ukrainian Drama] / O. Kogut // *Aktualni problemy slovyanskoj filologii. Seriya : lingvistika i literaturoznavstvo* [Current Issues of Slavonic Philology. Series : Linguistics and Literary Studies]. – Berdiansk : BDP, 2011. – Vyp. XXIV. – S.132–144.
3. Voloshyna L. Elza : prytycha pro liubov [Elza : Love Parable] / L. Voloshyna // *Suchasna ukrainska dramaturgiya : [almanakh]*. – K. : Ukr. pismennyk, 2006. – Vyp. 3. – S. 73–88.
4. Bolen D. Bogi v kazhdom muzhchine : arkhetipy, upravliaiushchie zhyznii muzhchin [Gods in Each Man : Archetypes, Controlling Men's Life] [Elektronnyi resurs] / D. Bolen ; [pervod E. Miroshnichenko]. – S. F. : Harper & Row, 1989 ; M. : ID "Sofiya", 2008. – Rezhym dostupu : <http://lib.rus.ec/b/184964/read>.
5. Elide M. Sviashchenne i myrske ; Mify, snovydiinnia i misterii ; Mefistofel i androgen ; Okultyzm, vorozhbystvo ta kulturni upodobannia [The Sacred and the Profane; Myths, Dreams, and Mysteries ; Mephistopheles and Androgen ; Occult, Witchcraft and Cultural Preferences] / Mircha Eliade ; [per. z nim., fr., angl. G. Korian, V. Sakhno]. – K. : Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy", 2001. – 591 s.
6. Bondareva O. Mif i drama u novitniomu literaturnomu konteksti : ponovlennia strukturnogo zviazku cherez zhanrove modeliuвання [Myth and Drama in the Latest Literary Context : Restoration of Structural Bonds through Genre Modeling] : [monografiya] / O. Bondareva. – K. : Chetverta khvylia, 2006. – 512 s.

Матеріал надійшов до редакції 14.05. 2014 р.

Гуцол М. І. Інтерпретація традиційної сюжетно-образної системи міфа про морську царівну в сучасній українській драматургії.

В статті зроблена спроба охарактеризувати особливості осмислення традиційного міфологічного сюжету в сучасній українській драматургії. В процесі дослідження особливостей інтерпретації традиційного сюжету драми О. Волошиної "Ельза. Притча про любов" виділяються

смысловые доминанты и оппозиции в контексте создания авторского текста-мифа. Рассмотрены типы мифологизации и способы моделирования авторского текста-мифа, акцентировано на латентном использовании сюжетной матрицы мифа о Изиде и Осирисе. Показано, как драматург структурирует собственный сюжет соответственно постмодерной поэтике, соединяя элементы мифа о морской царевне Селене, истории египетских богов и литературный архетип сюжета сказки Г. Андерсена "Русалочка".

Ключевые слова: Эльза, авторский текст-миф, пьеса, постмодернизм.

Hutsol M. I. The Interpretation of the Traditional Plot and the Character System of the Myth about a Sea Princess in the Modern Ukrainian Drama.

Mythology has attracted researchers at all times and modern literature, referred to as the era of "endisms", is an integral system of appealing to the origins of the human civilization in search for an answer to the "eternal questions" of existence. At the same time, the "alternative reality" of the myth provides a writer with the freedom for experiments and creative reflections. Quite a wide range of problems was studied from the point of view of myth critics in the national literary studies but there is no such an analysis in the context of the Ukrainian postmodern drama. The article attempts to describe the uniqueness of the traditional interpretation of the mythological plots in the modern Ukrainian drama. When conducting studies of the interpretation of the traditional mythological plot in the drama by L. Voloshina "Elsa. Love Parable", the semantic and opposition dominants in the context of the author's myth text creation are distinguished. The mythologizing types and modeling techniques of the author's myth text are studied and the utilization of the latent plot matrix of myth of Isis and Osiris are emphasized. It is shown how the playwright structures the own plot for it to be harmonious with the postmodern poetics, combining the elements of the myth about the sea princess Selena, stories about Egyptian gods, and literary plot archetype of Andersen's fairy tale "The Little Mermaid". There is also a review of considerations on the modern playwright's use of traditional characters and plots in the form of certain signs, psychological loci, semantic markers that facilitate the integration and integrity of the postmodern poetics.

Key words: Elsa, author's myth text, play, postmodernism